

Moja izpoved

Henrik Tuma*

Predstavniki vseh treh strank, napredne, klerikalne in socialistične, so mi očitali, da nisem politik. Imeli so v nekem smislu prav. Bistvo politike je stremljenje po moči, stremljenje po vladanju drugih in stremljenje po ekonomičnem blagostanju. Kdor tega nima, ni politik. In v tem smislu so imeli vsi strankarji s svojim očitanjem prav. Nikdar nisem stremel po vladanju drugih in nikdar nisem usmeril svojega političnega dela v pridobivanje ekonomičnih dobrin.

Nekako trivialno sem bil to izrazil že kmalu potem, ko sem dobil vpogled v praktično politiko na omejenem ozemlju Goriške in med strankami, ki niso predstavljale bogve kako visokega intelekta in moči. Menda l. 1897. sem dejal, če se ne motim, dr. Antonu Gregorčiču, da ni za politika človek, ki pri svojem političnem delu ne išče pridobitve premoženja ali ugodnega položaja. Človek, ki mu manjka ta individualistični motiv, ki nima te nagnonske sile, ne more priti do veljave, če pa si jo po naključju konjunktore pridobi, ne more trajno vzdržati svoje politične pozicije. Ta moj izrek so kmalu nato v političnem boju pri razkolu na Goriškem zelo trivialno izrabljali proti meni politični nasprotniki, češ: Poglejte si ga, sam pravi, da je gonilna sila politike egoizem; egoizem ga vodi! Je pa to le ozkosrčno izhodišče za ocenitev politike.

Ako je bistvo politike stremljenje po moči, potem so odločilni pač socialni, ekonomični činitelji, ki gibljejo človeško družbo. Tu moramo seči po racionalnem nauku, marksizmu. Ves razvoj človeštva sloni na razvoju ekonomije. Šele na tem se gradi nadstavba človeškega duha. Izhodišče moči je torej razvoj ekonomije, in gibalne sile, ki razvijajo ekonomijo, predstavljajo stremljenje po moči. Pri tem moramo seveda imeti pred seboj človeško družbo, ne posameznika. Gibanje, ki ga ekonomija ustvari v družbi, v množicah, je ona sila, ki napravi nadstavbo duha, ki razvija človeško energijo in voljo. Posameznik more torej priti do veljave le toliko, kolikor razume in kolikor izkoristi gonilno silo družbe. V bistvu bi tedaj moral

* Naslednji odstavek priobčujemo iz spominov Henrika Tume, ki izidejo v kratkem pod naslovom „Iz mojega življenja“ v „Naši založbi“.

prijeti do veljave tisti politik, ki najde gonilne sile družbe v gospodarskem razvoju in razume duhovne sile, ki so se na njem razvile. Kjer gre gibanje množic skladno z razvojem ekonomije in duha in kjer posameznik to razume in v skladu s tem nastopa, ga gibanje dvigne visoko nad množico, da predstavlja nekako vodilno silo, vladajočo osebo. S tega stališča mora politik imeti pregled razvoja ekonomije kot temelja in nadstavbe duha, ki kaže v bodočnost in postavlja cilje.

Vse ekonomično in politično gibanje med Slovenci je tuja rast, prenesena od drugod, in gonilne sile slovenske politike so bile ideje, ki so se drugod nastavile nad ekonomični temelj. Liberalizem, klerikalizem in socializem so prišli k nam iz zapadno evropskih narodov. Slovenska masa tega gibanja ni razumela in ga menda tudi danes še ne razume. Zategadelj je tudi naravno, da politik pri nas nima tal v samorodnih idejah slovenske družbe, marveč mora iskati opore v sebi, mora iskati fizične in ekonomične moči individualno. A ta moč posameznika postane trajna šele z naslombo na idejo, ki goni maso. Individualno stremljenje mora biti v skladu z gibalnimi idejami.

Vzemimo politični tip dr. Ivana Šušteršiča. Po njegovi lastni izpovedi, ki jo bom podal v spominih, je bilo njegovo stremljenje, pridobiti si ekonomično in politično pozicijo, ki mu zagotovi bodočnost. Dobro je videl, da predstavitelji liberalne ideje na Slovenskem nimajo stikov z ljudsko maso in da tudi sami nimajo jasne vodilne ideje liberalizma, po drugi strani pa je videl gonilno moč verske ideje, katere se je polastil klerikalizem. In odločil se je, da se v okviru gonilne ideje klerikalizma dokoplje do visoke individualne pozicije in jo tudi obdrži. Ravno razumevanje te vzajemnosti verske ideje v masi po eni in njegove individualne koristi po drugi strani je dalo velikega „politika“ dr. Šušteršiča.

Prav tako poučen kakor njegov začetek je njegov padec.

Medtem ko se je dr. Krek l. 1917. popolnoma predal ideji narodnega osvobojenja, ki je takrat gibala ves svet okrog nas, in jo je zagnal z majsko deklaracijo med ljudstvo, je Šušteršič iskal v konkretnih odnošajih držav in pojavih velike vojne predvsem lastno pozicijo. Ni videl porajanja gonilne ideje narodne svobode, ki je takrat prevela tudi vse klerikalne sloje. Podcenjeval je gonilno idejo ljudskih mas. Saj je gibanje slovenske ljudske mase takrat potegnilo za seboj skoraj vse slovenske politike. Prav malo jih je bilo, ki jih je dogmatično prepričanje vezalo, da so ostali na prejšnjem stališču.

Šušteršič je računal s konkretnimi močmi in gradil politično kombinacijo. V zavesti dotedanjih svojih uspehov in lastne moči je bil prepričan, da lahko vpliva na zgodovinski razvoj tako, da ne bo le ohranil svojo politično pozicijo, ampak jo tudi razširil. Računal je popolnoma prav z zmago centralnih

držav. Saj je vodilni angleški politik Lloyd George po vojni in nedavno ponovno priznaval nadmoč centralnih oblasti in brez ovinka izrekel, da bi bila antanta poražena, če ji ne bi bile priskočile na pomoč Združene države severne Amerike. Tudi jaz, ki sem se trudil po zgodovinskih in socioloških študijah soditi o veliki vojni, sem bil že od njenega početka istega prepričanja in sem še spomladi l. 1917. dejal, da zavisi izid velike vojne od pristopa Amerike. Istega prepričanja je bil tudi voditelj italijanske socialno demokratične stranke v Trstu, Pittoni, in je bila tudi resolucija združenih odborov obeh socialno demokratičnih strank na Primorskem v aprilu l. 1915. zgrajena na tej Pittonijevi in moji premisi. To bom obširneje popisal v spominih. Šušteršič je računal ne le s tem, da pride z zmago centralnih oblasti sam do visokega političnega položaja slovenskega samovladarja, oprtega na organizacijo Slovenske ljudske stranke, marveč tudi s tem, da pridejo Slovenci do tiste pozicije, ki ustreza njihovemu zemljepisnemu in ekonomičnemu položaju. Z zmago centralnih oblasti bi bila mogoča združitev vseh slovenskih pokrajin v zaledju velikega trgovinskega emporija Trsta. Seveda je Šušteršič dovolj trezno računal, da bi veliko trgovino in industrijo v Trstu prevzeli Nemci, in vedel je, da slovensko ljudstvo ni bilo godno za prevzem vodstva velikega svetovnega trgovinskega emporija. Pač pa je vedel, da bi tako rekoč vse slovensko zaledje ekonomično živelo od tega trgovinskega emporija.

Zaračunal se je Šušteršič v ocenjevanju moči centralnih oblasti in antante, ko je prezrl pomen ameriškega posredovanja in dejstva, da so antantne oblasti vodile vojno vse bolj pod visokim socialnim in političnim geslom „Svobodo narodom!“, medtem ko so centralne oblasti nastopale očitno imperialistično za vladanje svetovnega trga in za vladanje vseh narodov pod vodstvom nemškega imperializma. Krek je razumel to duhovno silo in je zaradi tega mogel izpodriniti Šušteršiča, ki je s trenutkom antantne zmage čez noč izginil s površja.

Vzemimo primer dr. Ivana Tavčarja. Ta se v svoji komodnosti in zaljubljenosti vase ni nikdar potrudil, da bi bil razumel in razvil vodilno idejo liberalizma. Zato prav za prav nikdar ni predstavljal kake politične ideje razen zgolj negativnega boja proti farštvu. Liberalne napredne ideje pa med slovenskim ljudstvom sploh nikdar niso bile močna gonilna sila. Liberalizem je bil vezan na kapitalizem, slovensko ljudstvo pa je bilo v glavnem kmečko in delavsko ter brez kapitalistov, kajti srednji stanovi, prodajalničarji in obrtniki se pač ne morejo šteti za kapitalistično silo. Tavčar se je opiral na te srednje sloje in zastopal njihove interese zaradi tega, ker so bili podstava njegove politične moči, ne pa zaradi kake ideje. Stremljenje po ekonomičnem položaju je bilo pri njem le prvotna gonilna sila. Ko pa ga je dosegel, je bila gonilna sila bolj samoljubje, zavest lastne osebnosti.

Njegov literarni uspeh in njegov osebni nastop sta mu ustvarjala obilo simpatij med mladino in krogi, ki so se postavljali po robu vladanju duhovščine. Tavčar je bil pravi tip samozavestnega, krepkega Gorenjca. Prav zaradi tega svojega značaja se je toliko časa vzdržal v svoji politični poziciji. Šušteršič ga je bil v kratkem desetletju tako izpodrinil, da Tavčarjeva stranka ni imela skoraj nobene dejanske moči več, in ko je nastopila mlada liberalna struja pod vodstvom dr. Gregorja Žerjava, bi bil Tavčar politično povsem zatoni, ako se ne bi bil poravnal z mladim Žerjavom, da je temu prepustil politično vodstvo, sebi pa zavaroval le blesk političnega voditelja. Ta blesk je Tavčar znal iz egoističnega individualističnega motiva skrbno varovati in je z njim šel tudi v grob. Medtem ko je Šušteršič zapustil za seboj močno organizacijo Slovenske ljudske stranke, ni Tavčar politično ustvaril prav nič, in vendar so hrumele za njegovim pogrebom tisočere množice, časteč v njem političnega heroja, medtem ko je Šušteršič neslavno preminul, zapuščen od vseh.

Krek pa ni bil politik. To je sam priznaval in tudi dejansko ni vodil stranke. Značilno je, da je na Šušteršičevo mesto še za Krekovega življenja stopil dr. Anton Korošec in ne Krek. Krek je bil od prvega svojega nastopa pa do svojega konca učitelj slovenskega kmečkega ljudstva. Eden prvih med Slovenci je doumel moč socializma kot svetovne duhovne moči in je tudi skušal kot duhovnik uveljaviti socializem med preprostim kmečkim ljudstvom. Bil je zares velik učitelj slovenskega ljudstva, ki je še danes organizirano po njegovih idejah, po njegovih socialnih in gospodarskih načrtih. Seveda se je vsega tega gibanja polastil Šušteršič za svoje politično vodstvo, a brez intenzivnega Krekovega duhovnega dela bi težko kdaj zrastle politična moč Šušteršičeve ljudske stranke tako, kakor je. Kako Krek ni bil politik, kaže ravno njegovo stališče glede Šušteršiča. V spominih navajam njegovo uničevalno obsodbo Šušteršičeve moralne vrednosti obenem s priznavanjem njegove politične moči v razgovoru z menoj ob priliki vseslovenskega shoda l. 1897. Krek je takrat dobro računal, da lahko vrši svoje vzgojno delo med slovenskim kmetom le pod Šušteršičevim vodstvom v zvezi z vrhovnimi cerkvenimi krogi. Odpovedal se je politiki na korist ljudske vzgoje. Kakor pa je takrat prav gledal, tako se je motil l. 1917., ko ga je prevevala nacionalna ideja in je videl njenega glavnega nasprotnika v Šušteršiču. Takrat se je spozabil in ponudil Antonu Kristanu kot voditelju slovenske socialne demokracije zvezo proti Šušteršiču. Bogve kako bi bilo z majske deklaracijo, ako bi se bila ta zveza izvedla. Kakor opišem to zadevo kasneje, sem takrat sodil, da bi bila ta zveza dejansko rešilna akcija za Šušteršiča. Menda bi imel prav, kolikor ne bi bil moral visoki val navdušenja ljudskih množic za narodnostno idejo z elementarno silo pomesti vse posamezne individualne moči, ki so se mu postavile po robu.

Tako presojam tudi svoj položaj kot politika. Nikdar se nisem smatral za politika, marveč sem hotel biti in sem tudi bil učitelj. Naslanjal sem se na politiko le toliko, kolikor mi je moj politični položaj omogočal, da sem vzgojno vplival na ljudske mase. S tega stališča sem se vedno presojal. Politične stranke so mi bile vsekdar le sredstvo za vzgojo narodne ljudske duše. Kakor bo razvidno iz spominov, si svojih pozicij, ki sem jih imel kot politik nikdar nisem štel v posebno čast; kakor se zanje nisem bogve kako poganjal, si tudi nisem prizadeval, obdržati jih. Tudi tedaj ne, ko sem stal nekaj let sredi goriške politike in na čelu vseh večjih zavodov. Za svojo nalogo sem smatral politično, gospodarsko in umstveno vzgojo goriškega ljudstva. Vedno sem iskal zadoščenja v stvarnem delu. Kakor je tako delo često malo vidno in ne nudi priznavanja, pa daje zavest, da je vzgojno delo uspelo, občutek zadovoljstva in sreče. Trdno sem prepričan, da je med slovenskim ljudstvom najbolj razvita politična vzgojenost goriškega ljudstva, ki jo kaže tudi sedaj pod kruto peto fašizma, v veliki meri plod mojega vzgojnega dela. Saj lahko trdim, da sem v času svojega dela na Goriškem od l. 1895. pa do l. 1924. imel gotovo okoli tisoč shodov in predavanj.

Po očetu in po vsej vzgoji sem bil revolucionarnega duha. Nanj jasno kaže upornost v moji mladosti. Pripravljala leta je itak izpolnjeval študij. Od vsega začetka sem bil docela usmerjen v delo med slovenskim ljudstvom. Zato sem odklonil ugodno ponudbo družine Proglerjeve, da bi se preselil v Švico. Imel sem jasen pogled na socialno ekonomični sestav Slovencev in tudi na duhovno nadstavbo tisočletnega suženjstva slovenskega kmeta, pa sem bil prepričan, da je treba predvsem osamosvojiti tega človeka v okviru njegove geografične lege in ekonomičnega sestava. Praktično življenje me je zaneslo v sodno kariero. Tudi tu sem videl svoj pravi smoter v vzgojnem vplivu, ki ga ima sodnik na ljudstvo. Nikdar nisem bil formalist kot pravnik in sodnik, vedno sem praktično vplival na ljudstvo, da se osamosvoji gospodarsko in duhovno. Saj pripoveduje Andrej Gabršček v svojih „Goriških Slovencih“, da me je vabil v politično življenje zaradi slovesa, ki sem ga imel kot sodnik, ki je delal za narodno in gospodarsko osamosvojitve v goriškem okraju. V tem svojem področju sem videl svojo življenjsko nalogo. Od nje me je zvabila ponudba dr. Antona Gregorčiča in Andreja Gabrščka, naj prevzamem kot pravnik delo, za katero takrat narodna stranka na Goriškem ni imela ustreznega človeka. Stopil sem na politično bojišče ne z voljo in namenom, iskati si ugodnosti in moči, marveč izkoristiti odlično mesto deželnega poslanca in deželnega odbornika, da slovensko ljudstvo duhovno in ekonomično osamosvojim od nadoblasti italijanskega življa. To me je tem bolj mikalo, ker sem videl vso Goriško duhovno in ekonomično enotno, to je obstoječo iz malega in srednjega posestnika, jezikovno nepo-

kvarjenega, delavnega in varčnega, a brez vsake politične ideje razen stremljenja, da se znebi odvisnosti od laške trgovine in obrti v Gorici in da si izvojuje svobodno gibanje v šolstvu in javnem življenju v svojem jeziku. Tla, na katera sem stopil kot politik, so bila torej najugodnejša. Ako bi bil sledil individualističnemu egoističnemu načelu in si predvsem skušal ohraniti svojo visoko politično pozicijo, bi si jo bil tudi ohranil. S tem pa, da sem vso svojo silo posvetil vzgoji ljudstva in vzbujanju demokratične ideje samouprave, sem moral priti navzkriž s političnimi možmi, ki so imeli pred seboj predvsem ali ekonomični ali pa politični moment nadvlade. Sprva se pomena lastnega vzgojnega dela niti nisem zavedal. Šele ko je med goriškim ljudstvom zaradi številnih shodov in predavanj prodirala ideja gospodarske in duhovne samoodločbe, sem se zavedel, kako raste s stremljenjem mase tudi moja moč, in nakrät sem stal pred dejstvom, da mora vsako uspešno vzgojno delo med ljudstvom vzbuditi zavist pri ljudeh, ki tega dela in te opore nimajo, pa varujejo z vsemi sredstvi svojo politično pozicijo. Moje vzgojno delo je moralo roditi prelom med dr. Gregorčičem in menoj. Dr. Anton Gregorčič se je čutil ogroženega v svojem malem božanstvu predstavitelja goriškega ljudstva. Ako bi se bil znal laskati in skrivati pod avtoriteto dr. Gregorčiča in ako bi bil stremel po prevzemu njegovega mesta, bi to pač zlahka dosegel, varovaje svoje osebne koristi. Saj mi je dr. Josip Pavlica, duhovni voditelj krščansko socialne stranke na Goriškem, ponudil mesto, kakršno je imel dr. Šušteršič na Kranjskem. Odklonil sem, ker nisem bil politik — v navadnem malenkostnem smislu besede, t. j. človek, ki išče zase moči in ugodnosti. Pri razkolu z dr. Gregorčičem pa sem tudi spoznal svojo taktično silo. Po eni strani je bilo moteno moje vzgojno delo, ko sem prišel navzkriž z vodilnimi ljudmi, po drugi strani pa je ljuti boj, ki je nastal za politične pozicije, med ljudstvom na Goriškem uveljavil svobodomiselna in demokratična samoupravna načela z ene ter krščansko socialna z druge strani. V narodni napredni stranki me je nato Gabrščkova odločna egoistična gesta po ekonomičnem in političnem položaju postavila pred alternativo, ali prav tako braniti egoistične cilje ali pa bolj ali manj opustiti možnost socialnega in vzgojnega dela med ljudstvom. Ker nisem bil politik, sem prostovoljno prepustil vse vzgojne in organizatorične naprave Andreju Gabrščku in se skušal omejiti na svojo družino. V zakon me je vedla predvsem ljubezen do žene matere in družine. Ta moment me je motil v političnem delu. Politik mora biti ves vdan eni smeri, smeri iskanja moči, ki absorbira vse moči enega človeka. Družinska ljubezen pa zahteva od človeka etično stališče, ki je v političnem življenju skoraj nemogoče. Oddahnil sem se, ko sem odložil vse politične pozicije in časti ter se omejil na vsakdanje delo in svojo družino.

Ta razpor v meni me je gnal tedaj v intenzivno razmišljanje. Znanje iz akademične mladosti in še manj moje etično prepričanje se ni skladalo z izkušnjami iz političnega življenja. Vse v meni je klicalo po reviziji vsega mojega znanja. Lotil sem se dela sistematično, proučil sem filozofične in sociologične sisteme, zgodovino in prirodoslovne vede. Posebno intenzivno sem prečital Marxove knjige in šele takrat sem dobil pregled o sebi in življenju.

Takrat se je začelo večje gibanje tudi med slovenskim delavstvom. Valovi gibanja industrijsko razvitih narodov, posebno nemškega, so pljuskali ob mali slovenski breg. Že prej so začeli nastopati Milosti in Kopači in Kristani in pojavljali so se slovenski socialistični listi. Kakor vsako novo gibanje v življenju, me je zanimalo tudi to. Dokler sem bil sodnik in tudi še za prve dobe mojega političnega udejstvovanja je bilo gibanje delavstva na Goriškem še tako malenkostno, da ga je bilo komaj opaziti. Kolikor sem mogel sklepati iz bornega časopisja, so bile tudi ideje vodilnih socialistov tako omejene in nemarksistične, da nisem videl v tem gibanju posebne možnosti razvoja. Ukaželjnost me je gnala med delavstvo, ko se je zbiralo na svojih shodih. Tam sem odkril gibalne moči delavske organizacije. V preprostih delavskih samoukih, ki iščejo spoznanja, sem našel tudi temeljna načela marksizma kot duhovnega gibanja. V spoznanju marksizma in socialne moči delavskega gibanja sem se hotel ob pogledu na vso duhovno mizerijo političnega gibanja naprednjakov in klerikalcev omejiti na vzgojno delo v tistem delu slovenskega ljudskega telesa, ki je bil vzgoji najbolj pristopen, a najbolj zanemarjen. Tako sem jel zahajati med delavstvo zopet kot učitelj in brez namena, priti do kake politične pozicije, saj je bila delavska stranka še tako malenkostna, da je bilo nespametno misliti, da pride v eni generaciji do kake moči. Končni motiv, da sem stopil v socialno demokratično stranko, je bilo prepričanje, da uveljavim svoje sposobnosti in moči najbolje v vzgojnem delu med delavstvom in da mi je le z vstopom v stranko dana mogočnost izdatnejšega pouka. Prav nič me zato ni ostrašilo odkritosrčno pismo enega vodilnih socialnih demokratov Antona Kristana, ki mi je pisal: „Nikar ne mislite, da pridete kot inteligent in advokat do vodstva med delavci. To vodstvo pripada nam proletarcem (mislil je pač sebe in Etbina Kristana).“ Poznal sem takrat oba že dovolj. Oba sta bila politika. Anton Kristan je iskal veljave in ekonomični položaj, Etbin Kristan pa je iskal in dobil zadoščenje v vplivu kot voditelj delavskega gibanja, ne da bi si bil znal ustvariti ekonomični položaj. Jaz sem ostal zvest sam sebi in bil v stranki le kot inteligent na razpolago za vzgojno, gospodarsko in politično delo.

Tudi v veliki italijanski socialistični stranki, s katero smo se slovenski socialni demokrati v Julijski Krajini l. 1919. združili, nisem bil politik. Po-

svetil sem se vzgojnemu delu med slovenskim in furlanskim ljudstvom. Vse organizatorično delo na Goriškem po vojni je bilo skoraj izključno moje delo, in uspeh se je pokazal pri prvih volitvah v italijanski parlament l. 1921., ko je skoraj četrtina volilcev na Gorišem glasovala za obe delavski listi. Te volitve so se namreč vršile po razkolu italijanske socialistične stranke in po mojem odstopu od političnega dela, ki je bil v zvezi s tem razkolom. Tudi takrat nisem bil politik, ko je bila ta stranka, ena najmočnejših strank v Evropi, pred svojim usodnim kongresom v Livornu (15. do 18. januarja 1921) in pred vprašanjem, ali se odloči za levičarsko pot po vzgledu boljševikov ali pa za zmerni reformistični socializem Turatija. Nisem bil politik, ker se nisem postavil ne na eno, ne na drugo stran, marveč sem izjavil: „Vstopil sem v enotno socialistično delavsko stranko z namenom, posvetiti svoje moči prospetu delavstva. Nisem pa vstopil v stranko, da bom v njej zastopal to ali ono dogmo. Izločili ste iz skupnega Marxovega nauka dve dogmi, eni dogmo revolucije, drugi dogmo evolucije, in se oklenili vsak svoje ter tako izključili drug proti drugemu temeljne nauke marksizma. Zato se odtegnem političnemu delu, ker obsojam gibanje enih in drugih. Bom pa na razpolago vedno, kadar pojde za pouk.“ Italijanska socialistična stranka je bila izgubila svojo pot in po eni strani ni imela poguma sodelovati v parlamentarni državi, niti ni imela jasno začrtane poti, kako bi po državi delavstvo socialno in ekonomično organizirala, po drugi strani pa tudi ni imela poguma za odločen nastop s svojo silo, marveč se je omejevala na demagogične revolucionarne fraze. Prerokoval sem docela pravilno obema strankama, da bosta s svojim dogmatičnim pa nedoslednim ravnanjem omogočili fašizmu, da ju obe ugonobi. Tako sem ob livornskem kongresu sklenil svoje strankarsko delo. Po eni ali drugi poti bi bila takrat italijanska socialistična stranka lahko posegla globoko v zgodovino človeštva, tako pa sta nejasnost Marxovih nauk v glavah ljudi, ki so hoteli predstavljati marksizem v Italiji, in njihova nemožatost ugonobili ne le njihovo lastno stranko, ampak odprli meščanstvu novo pot zaviranja delavskega gibanja in marksizma.